

AZƏRBAYCANDA PERSPEKTİV KLASTER SAHƏLƏRİNİN “ÜÇ ULDUZ ANALİZİ” İLƏ MÜƏYYƏNLƏŞDİRİLMƏSİ

*Daxil olub: 27 fevral 2022-ci il;
Qəbul olunub: 5 may 2022-ci il
Received: 27 February 2022
Accepted: 5 May 2022*

*İlahə Əlibəyli
doktorant, UNEC
elibeyli@mail.ru*

Xülasə

Tədqiqatın əsas məqsədi Azərbaycan iqtisadiyyatında potensial klaster sektorları və regionlarının araşdırılmasıdır. Potensial klaster sahələri kəmiyyət tədqiqatı üsulu ilə müəyyənləşdirilmişdir. Tədqiqatın məhdudiyyətləri daha geniş praktik informasiya tələb etməsidir. Tədqiqatın obyektini Azərbaycanın on dörd iqtisadi rayonu və turizm, sənaye, tikinti sektoru üzrə iş yerlərinin sayı və bu sahələr üzrə əldə edilən gəlirlər təşkil edir. Tədqiqatda “*European Cluster Observatory*” tərəfindən yaradılan “Üç Ulduz Modeli”ndən istifadə edilmişdir. Azərbaycanda indiyədək “Üç ulduz analizi”ndən istifadə etməklə, perspektiv klaster sahələrini müəyyən etmək üçün tədqiqatlar aparılmayıb və bu, mövzunun aktual və əhəmiyyətli olduğunu göstərir. Tədqiqatda 2021-ci ilin iqtisadi göstəriciləri üzrə hesablamalar aparılmış, sənaye, tikinti və turizm sektorlarında klasterlərin yaradılması mümkün olan regionlar müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər: klasterlər, regionlar, sosial-iqtisadi inkişaf, “Üç ulduz analiz”i, dayanıqlı inkişaf.

DETERMINATION OF PERSPECTIVE CLUSTER AREAS IN AZERBAIJAN WITH “THREE-STAR ANALYSIS”

*Ilaha Alibayli
Ph.D. student, UNEC
elibeyli@mail.ru*

Abstract

The main objective of the study is to investigate potential classroom sectors and regions in Azerbaijan's economy. Potential classrooms have been identified through socio-economic research. The limitation of the study is that it requires a broader range of practical information. The objective of the study is the number of jobs in Azerbaijan's 14 economic districts and tourism, industry, construction sectors, and revenues in these areas. The Three-Star Model, created by the European Cluster Observatory, was used in the confirmation. Using three-star analysis in Azerbaijan, there have been no preliminary studies to identify potential classroom areas, indicating the importance of the subject. The study calculated economic indicators for 2021 and

identified regions where classes could be created in the industrial sector, construction sector and tourism sector.

Keywords: clusters, regions, social-economic development, three-star analysis, and sustainable development.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПЕРСПЕКТИВНЫХ КЛАСТЕРНЫХ ОБЛАСТЕЙ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ С ПОМОЩЬЮ «ТРЕХЗВЕЗДНОГО АНАЛИЗА»

*Илаха Алибайли
докторант, UNEC
elibeyli@mail.ru*

Резюме

Основной целью исследования является изучение потенциальных кластерных секторов и регионов в экономике Азербайджана. Потенциальные области кластеров были определены с помощью количественных исследований. Ограничения исследования состоят в том, что оно требует больше практической информации. Объектом исследования является количество рабочих мест в четырнадцати экономических районах Азербайджана, а также сектор туризма, промышленности, строительства и доходы в этих сферах. В исследовании использовалась «Модель трех звезд», созданная Европейской кластерной обсерваторией. В Азербайджане не проводились предварительные исследования по выявлению потенциальных областей кластеров с использованием трехзвездного анализа, что указывает на важность данной темы. В исследовании рассчитаны экономические показатели на 2021 год и определены регионы, в которых могут быть созданы кластеры в промышленном секторе, строительном секторе и сфере туризма.

Ключевые слова: кластеры, регионы, социально-экономическое развитие, трехзвездный анализ, устойчивое развитие.

Giriş

Klaster anlayışından ilk dəfə M.Porterin “Beynəlxalq rəqabət üstünlüyü” kitabında istifadə edilmişdir. Bir-biri ilə əlaqəli sənaye, təşkilat və qurumların regional klasterləri innovasiyalar, sahibkarlıq və firmalar arasında rəqabət üstünlüyünün yüksəldilməsi üçün münbit zəmin rolunu oynadığını göstərir [1].

“Klaster” - müştərək fəaliyyət göstərən və eyni zamanda rəqabət aparan, coğrafi əlamətlərinə görə qarşılıqlı əlaqədə olan şirkətlərin, ixtisaslaşdırılmış xidmət sahəsinin, tədarükçülərinin, eləcə də bir-birinə yaxın sahələrin və onların fəaliyyətləri ilə bağlı olan təşkilatların təmərküzləşməsi olaraq çıxış edir [1]. Bənzər sektorlarda fəaliyyət göstərən eyni coğrafi regionda cəmləşmiş kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri və onları dəstəkləyən qurumların birgə fəaliyyətindən yaranan üstünlüklər firmalar üçün böyük rəqabət gücünün əldə olunmasına dəstək olur. Əldə edilən rəqabət gücü KOS-ların inkişafı hesabına regional inkişafa gətirib çıxarır ki, bu da klasterlərin yaradılması və inkişafını ölkələr üçün zəruri hala gətirir.

Azərbaycanda regional əsasda klasterlərin yaradılmasının mümkünlüyü bu tədqiqat işində araşdırılmış və əldə edilən nəticələr Azərbaycanda klasterlərin yaradılması fəaliyyətlərinə dəstək olacaqdır. Bu tədqiqatın birinci başlığında klasterlərin nəzəri çərçivəsi, ikinci başlıqda analizdə istifadə edilən metod olan “Üç ulduz analizi” haqqında nəzəri biliklər, üçüncü başlıqda isə 2021-ci ilə aid statistik nəticələr əldə edilərək potensial klaster sahələri müəyyənləşdirilmişdir.

1. Regional inkişafda klasterlərin rolu

Regional inkişaf konsepsiyası, sənaye inkişafı səbəbi ilə meydana gələn regional inkişaf göstəriciləri arasındakı fərqi aradan qaldırması məqsədilə geri qalmış regionların sənayeləşdirilməsi ilə iqtisadi və sosial yüksəliş potensialının aktivləşdirilməsi və regionlar arasındakı iqtisadi rifah səviyyəsinin yüksəldilməsini əhatə edir. Burada bölgələrə tətbiq edilən iqtisadi yüksəliş siyasətləri regionun iqtisadi, coğrafi, sosial faktorları əsasında formalaşdırılır. Bu baxımdan da, hər bir regiona xas iqtisadi siyasətin tətbiq edilməsi zəruridir.

Regionlar arasındakı iqtisadi fərqlərin aradan qaldırılması üçün həyata keçirilən iqtisadi fəaliyyətlərdən biri də həmin sahədə klasterlərin yaradılmasıdır. İş yerləri və işçi qüvvəsi, məhsuldarlığın və innovasiya fəaliyyətinin artırılması, rəqabət və işbirliyi üçün münbit zəminin formalaşdırılmasında klasterlərin rolu böyükdür. Respublikamızda aparılan bütün iqtisadi islahatlar regionlararası iqtisadi fərqlərin aradan qaldırılmasına, bütün regionların iqtisadi yüksəlişinin təmin olunmasına istiqamətlənmişdir. Bu problemlərin həlli istiqamətlərindən biri də klasterlərin yaradılmasıdır. Bununla bağlı dövlət başçısının 2016-cı ilin dekabrında təsdiqlədiyi “Milli iqtisadiyyatın inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə klasterlərin yaradılmasının davamlı iqtisadi inkişafa müsbət təsirinə görə daha çox diqqət göstərilməsinin lazımlığı öz əksini tapmış və bu proqramda klaster mexanizminin tətbiqi ilə bağlı yanaşmalara yer verilmişdir.

A.Porter klasterləri bir qrup şirkətin müəyyən bir bölgədə rəqabət üstünlüyü yaratmaq məqsədilə birləşməsi olaraq göstərmişdir. Bu şirkət təmərküzləşməsinə daxil olmaqla

firmalar bilik, iqtisadi resurslar, texnika və texnologiyaya əlçatanlıq, yüksək məhsuldarlıq, digər firmalarla əlaqə vasitələrinin asanlaşması və s. bu kimi faydalar əldə edəcəkdir [1]. Ona görə də bütün inkişaf etmiş ölkələrin təməlinə klasterlərin dayanacağını söyləmək mümkündür. Bir-birinə yaxın sektorda fəaliyyət göstərən firmaların məqsədli şəkildə birləşdiyi bazarlar bir-birindən əlaqəsiz olan, heç bir fəaliyyət, məlumat mübadiləsi olmayan şirkətlərin mövcud olduğu bazardan daha güvənlidir [2]. Ümumilikdə klasterlərin KOS-lar üçün yaratdıqları faydaları aşağıdakı kimi sıralaya bilərik [4]:

- regional iqtisadi yüksəlişin və investisiya artışıının təmini;
- dövlət və özəl sektor arasında işbirliyinin təmini;
- KOS-larda iqtisadi verimliliyin artımı;
- KOS-ların bazardakı hər hansı bir dəyişimə tez adaptasiya ola bilməsi;
- xammal, ixtisaslaşmış işçi qüvvəsi və xidmətlərə əlçatanlığın təmini;
- iqtisadi inkişafın təmini.

Klasterlər ilə alıcı-satıcı münasibəti, ortaq marketinq fəaliyyəti, AR-Ge fəaliyyəti, təcrübə proqramları, bilik mübadiləsi və s. bu kimi güclü işbirlikləri olan fəaliyyətlər istehsal xərclərini aşağı salır və yenilikçiliyin yaradılmasını təşviq edir [3]. Klasterlər regionların rəqabət üstünlüyü mövcud olan sektorları ön plana çıxararaq, rəqabət üstünlüyünün təmin edilməsinə şərait yaradır [2].

Klaster fəaliyyətində ən vacib ünsür dövlətdir. Regional inkişafın təmin olunmasını hədəfləyən dövlətlərin verdiyi makroekonomik siyasətin mikroekonomik bazasının qurulması vacibdir [3]. Bu baxımdan, klasterlər regional inkişaf üçün perspektiv rolunu oynayır. İqtisadi yüksəlişin təmin edilməsi, xarici investisiyaların cəlb edilməsi, bilik və texnoloji politikalar, infrastruktur xidmətlərinin inkişafı baxımından klasterlər şirkətləri və qurumları bir araya gətirmək üçün şərait hazırlayarkən məhsuldarlığa mənfi təsir edən faktorları da aradan qaldırır [1].

Klasterlər əsasən eyni coğrafi bölgədə qurulur. Ərazi baxımından yaxınlıq istehsal xərclərinin azalmasına, məhsuldarlığın artırılmasına, yaradıcılıq və bilik axınının artmasına, yerli qurumların klasterlərin ehtiyaclarına daha tez cavab verməsi və s. bu kimi üstünlüklər əldə edilməsinə şərait yaradır.

Klasterlər rəqabətə üç yoldan təsir edir [3]:

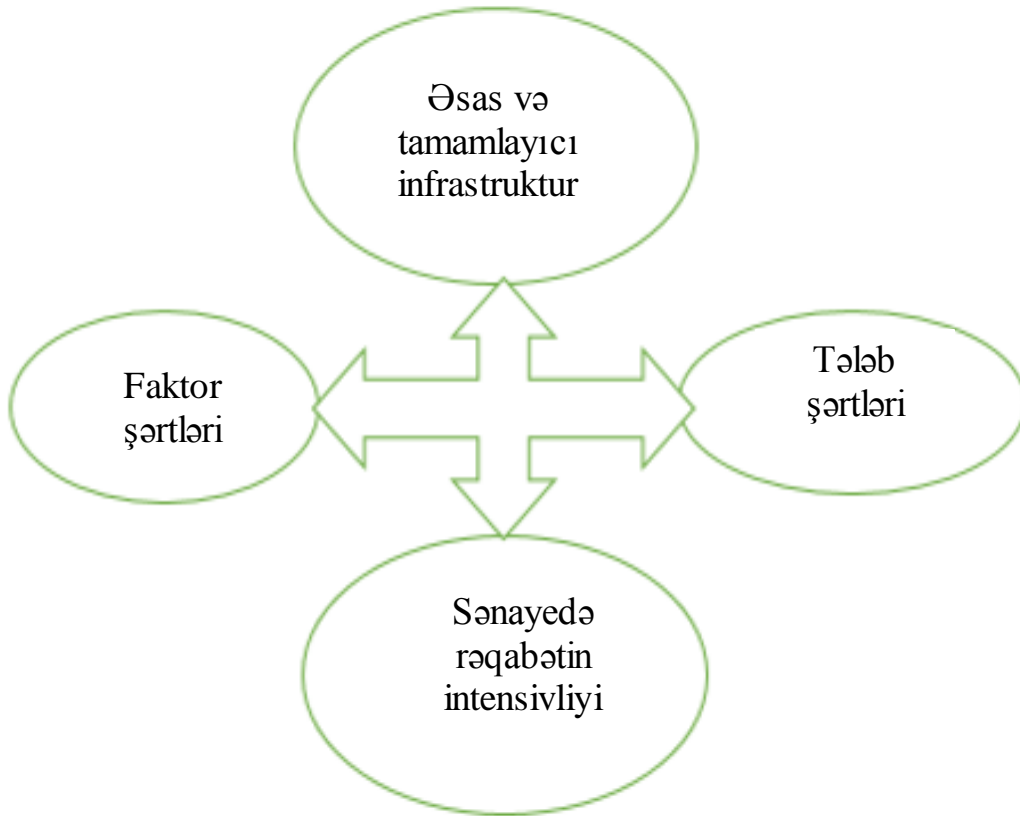
- Firmaların məhsuldarlığını və səmərəliliyini artırır: firmalararası əlaqənin güclənməsi, işçi güvvə və istehsal amillərinə əlçatanlığın olması istehsal xərclərinin azalmasına, firmaların istehsal qabiliyyətinin artmasına səbəb olur.
- Firmaları yenilikçiliyə sövq edir: firmalararası əlaqənin artması firmalara bazar tələbatını daha tez anlamaqda və bazara tələbatı uyğun yeni məhsul çıxartmağa sövq edir.

- Kommersiyalaşdırma prosesini sürətləndirir: klasterlərin yaratdığı iş gücü, təchizatçılar və digər resurslar təzə məhsulların istehsalını və yeni şirkətlərin qurulmasını asanlaşdırır.

Klasterlər vasitəsilə regional inkişafın təmin edilməsi ilə bağlı ilk çalışma Porter tərəfindən edilmişdir.

Porter 1990-cı ildə yazdığı “Beynəlxalq rəqabət üstünlükləri” kitabında klaster anlayışına yön verəcək “Almaz modeli”ni inkişaf etdirmişdir. Bu modeldə rəqabət üstünlüyü əldə etmək üçün zəruri olan şərtlər sadalanmışdır.

Cədvəl 1. Porterin “Almaz Modeli”

Mənbə: Porter, (1990), “New Global Strategies For Competitive Advantage”
Strategy&Leadership; May/Jun, s.5

Almaz modelinə görə rəqabət qabiliyyəti regionun inkişaf tempindən asılıdır və burada əsas olan dörd faktor mövcuddur:

- Amil şərtləri - bölgədəki amil şərtlərinin məhdudluğu regionda yenilikçiliyin qarşısındakı əsas maneələrdəndir. Bu çətinliyin öhdəsindən gəlmək üçün yeni

texnologiyanın və infrastrukturun yaradılması mütləqdir [2]. Amil şərtləri kimi təbii resurslar, coğrafi yerləşmə, insan resursları, sərmayə, texnologiya və s. çıxış edir.

- Tələb şərtləri - tələb edən yerli bazar yenilikçiliyinin yaranması üçün önəmli ünsürdür. Şirkətlər tələb edilən məhsula qarşı daha həssas yanaşır. Mövcud olduğu bazarda sərt tələblə qarşılaşan və bu tələbi ödəməyi bacaran şirkətlər xarici bazara çıxış zamanı daha böyük rəqabət üstünlüyünə sahib olurlar.

- Əsas və tamamlayıcı infrastruktur - rəqabət qabiliyyətli sektorlarla işbirliyi edən əsas və tamamlayıcı firmalar öz yenilikçi fikirlərini firmalara ötürürlər. Bu təsir firmalar qlobal bazara çıxdığı zaman daha da artacaqdır [3].

- Sənayedə rəqabət intensivliyi - ölkə ərazisindəki firmalar arasındakı rəqabət çox güclüdirsə, rəqabətə davam gətirən həmin firmalar xarici bazara çıxış zamanı böyük rəqabət üstünlüyünə sahib olurlar.

2. Üç ulduz modeli

Tədqiqatda regionlardakı potensial klasterlərin tədqiq edilməsi məqsədilə istifadə olunan üç ulduz modelinin tətbiqi üçün Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin ictimaiyyətlə paylaşmış olduğu iqtisadi göstəricilər əldə edilmişdir. 2021-ci il müvafiq sektordakı və eləcə də, bütün sektorlardakı iş yerləri sayı və həmin sektordan əldə edilən gəlirlər, ölkə üzrə müvafiq sektorlardakı iş yeri sayı və əldə edilən gəlirlər haqqındakı statistik göstəricilər həmin komitənin rəsmi internet portalı olan stat.gov.az internet portalından əldə edilmişdir.

Klasterləşmə potensialının müəyyənəşdirilməsi üçün dünya təcrübəsində “Təmərkləşmə əmsali”, “Herfindal-Hirşman indeksi”, “Lokallaşma əmsali” və s. kimi bir çox metodlardan istifadə edilir. Bu çalışmada istifadə edilən “Üç ulduz modeli” də geniş istifadə edilən tədqiqat metodudur. Üç ulduz modeli üç fərqli parametr əsasında qurulur: sektorun böyüklüyü, liderlik və ixtisaslaşma.

Bu modeldə istifadə olunan parametrlər aşağıdakı şəkildə indeksləşdirilmişdir:

E_i – ölkə iqtisadiyyatında müvafiq sektordakı iş yeri sayı və gəlirləri;

E_n – ölkədəki bütün sektorlardakı iş yerləri sayı və gəlirləri;

e_i – regionlardakı müvafiq sektordakı iş yerləri sayı və gəlirləri;

e_n – regionlardakı bütün sektorlardakı iş yerləri sayı və gəlirləri.

Analizin aparılması üçün müəyyənəşdirilmiş parametrlər aşağıdakı kimi hesablanır:

Sektorun Böyüklüyü = e_i / E_i

Liderlik = e_i / e_n

İxtisaslaşma = $(e_i / e_n) / (E_i / E_n)$.

Sektorun böyüklüyü dedikdə - regionlardakı müvafiq sektordakı iş yerləri sayı və əldə edilən gəlirlərin ölkə iqtisadiyyatındakı müvafiq sektordakı iş yerləri sayı və əldə

edilən gəlirlər içərisindəki payı nəzərdə tutulur. Əldə edilən göstərici isə minimal hədd əmsali ilə müqayisə edilir. Minimal hədd əmsali 7.14 olaraq hesablanmışdır. Minimal hədd əmsali = $1/14 * 100 = 7.14$ (Azərbaycanda 14 iqtisadi rayon olduğuna görə).

Əgər $e_i / E_i > 7.14$ olarsa, həmin sektor bir ulduz qazanmış hesab olunur.

Sektorda liderlik dedikdə - regionda müvafiq sektordakı iş yerləri sayı və gəlirlərin həmin regionun bütün sektorlarındakı iş yerləri sayı və gəlirləri içərisindəki payı nəzərdə tutulur. Liderlik parametrinin hesablanması zamanı əldə edilən ən yüksək göstəriciyə sahib olan sektor bir ulduz qazanır.

İxtisaslaşma səviyyəsi dedikdə isə müəyyən sektordakı iş yerləri sayı və gəlirlərin Azərbaycandakı müvafiq sektorun payı ilə müqayisəsi nəzərdə tutulur.

Əgər $(e_i / e_n) / (E_i / E_n) > 1$ olarsa, həmin sektor bir ulduz qazanmış olur.

Bütün sadalananları yekun olaraq, aşağıdakı cədvəllə göstərmək mümkündür:

Cədvəl 2. “Üç ulduz analizi”nə daxil olan parametrlər və onların hesablanma qaydası

Parametrlər	Düstur
Böyüklük	e_i / E_i
Liderlik	e_i / e_n
Ixtisaslaşma	$(e_i / e_n) / (E_i / E_n)$

3. Perspektiv Klaster Sahələrinin “Üç ulduz modeli” ilə analizi

Azərbaycan iqtisadiyyatında qeyri-neft sektoru sahələrinin inkişafı məsələlərinə dövlət xüsusi diqqət göstərir. Ölkəmizdəki müəssisələrin 99%-i KOS-ların payına düşür. Ölkənin rəqabət gücü qazanması və ixrac potensialının artması ölkəmizin dayanıqlı inkişafı üçün çox vacibdir. Bu baxımdan, müəssisələrin beynəlxalq bazara çıxarıla biləcək və rəqabət gücünü qazanmasına imkan yaradacaq klasterlərin yaradılmasının önəmi böyükdür.

Son dövrlərin Azərbaycan iqtisadiyyatı rəqabət qabiliyyətliliyin yüksəldilməsi və regional iqtisadi yüksəlişin təmin olunması kimi iki əsas problemlə üz-üzədir. Beynəlxalq təcrübələr problemlərin həllində klasterlərin yaradılmasının önəmli rolunu malik olduğunu göstərir. Bu baxımdan da, hazırkı mərhələdə dövlət bu sahənin yaradılması və inkişafı üçün bir sıra qanun və layihələr hazırlamaqdadır.

“Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında qeyd edilir ki, iqtisadiyyatın klasterlər əsasında inkişafı çərçivəsində neft, qaz emalı və neft-kimyə zavodlarından ibarət kompleksin inşası təmin edilməli, ölkənin bölgələrində iqtisadiyyatın prioritet sahələri üzrə ərazi-istehsal klasterləri yaradılmalıdır. 2016-cı ilin dekabrında

təsdiqlənən milli iqtisadiyyatın inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsində klasterlərin yaradılmasının davamlı iqtisadi inkişafa müsbət təsirinə görə daha çox diqqət göstərilməsinin lazımlığı öz əksini tapmış və bu proqramda klaster mexanizminin tətbiqi ilə bağlı yanaşmalar öz əksini tapmışdır.

Respublikamızda klasterləşmənin inkişaf etdirilməsi və fəaliyyət mexanizminin genişləndirilməsi üçün klasterləşmənin perspektiv sahələrinin araşdırılması zəruridir. Bu baxımdan, regionların coğrafi şəraiti, təhsil səviyyəsi, yerli xalqın keçmişdən gələn təsərrüfat ənənələri, təcrübələri nəzərə alınaraq, hər bir regiona uyğun klasterlərin yaradılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bunun üçün də, elmi-tədqiqat institutları tərəfindən ətraflı analizlər aparılmalıdır.

Azərbaycanın iqtisadi inkişafının əsas hissəsini neft sektoru təşkil edir. Ölkəmizin yalnızca neftdən asılılığının aradan qaldırılması və digər sektorların inkişaf etdirilməsi üçün klasterlərin qurulması zəruridir. Respublikamızda neftdən sonra əsas sektorlar olaraq turizm sektoru, sənaye sektoru, kənd təsərrüfatı sektoru və tikinti sektoru gəlir. Tədqiqat bu sektorların inkişafı üçün zəruri olan perspektiv klasterlərin hansı regionlarda yaradılması ilə bağlı fikirlərin formalaşmasında önəmli rola sahib olacaqdır.

Üç ulduz modelinin tətbiqi zamanı turizm sektoru, tikinti sektoru və sənaye sektoru (mədənçixarma sənayesi və qida sənayesi) üzrə iş yerləri sayı və əldə edilən gəlirlər üzrə iqtisadi göstəricilər toplanmışdır. Toplanmış bu iqtisadi göstəricilər üzərində üç ulduz analizinin parametrlərinin hesablanma qaydası əsasında hesablamalar aparılmışdır. Əldə edilən göstəricilər minimal hədd əmsali ilə müqayisə edilmiş və bu göstəricidən yuxarı olan regionlar müvafiq ulduzla qiymətləndirilmişdir. Hər üç parametrlər üzrə ulduz qazanan regionlar araşdırılan sektorlar üzrə klasterlərin yaradılması mümkün olan sahə kimi qəbul edilmişdir.

3.1. Tikinti sektoru üzrə üç ulduz modeli analizinin tətbiqi

Tikinti sektoru üzrə analiz tətbiqinə keçməmişdən əvvəl bu sektordakı iqtisadi göstəricilərin əldə edilməsi vacibdir. Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin regionlar və ölkə üzrə müvafiq sektor sahələrində mövcud olan iş yerləri sayı və həmin sahələrdə əldə olunan gəlirlər haqqında məlumatlar toplanılmış və aşağıdakı cədvəldə öz əksini tapmışdır.

Cədvəl 3. Tikinti sektoru üzrə iş yerləri sayı və əldə edilən gəlirlər

İqtisadi rayonlar	İş yeri sayı	Əldə edilən gəlir (min manatla)
Bakı iqtisadi Rayonu	836	7 678 565,3
Naxçıvan iqtisadi rayonu	44	719 558,0
Abşeron-Xızı iqtisadi rayonu	124	40 000
Dağlıq Şirvan İqtisadi Rayonu	33	55 595,2
Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonu	43	243 330,5

Qarabağ iqtisadi rayonu	43	73 208,7
Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu	37	30 467,2
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu	29	57 499,1
Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu	38	87 051,7
Mərkəzi Aran iqtisadi rayonu	67	84 611,5
Mil-Muğan iqtisadi rayonu	45	124 939,9
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	45	73 327,5
Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu	22	34 177,1
Şirvan-Salyan iqtisadi rayonu	47	97 537,1
Ölkə üzrə	1901	9 778 800

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/>

Toplanmış iqtisadi göstəricilər üzərində hər üç parametərə uyğun olaraq hesablamalar aparılmış və əldə olunan nəticələr cədvəl 4-də göstərilmişdir.

Cədvəl 4. Tikinti sektoru üzrə tətbiq edilən üç ulduz analizinin nəticəsi

	İş yeri sayına görə			Tikinti işlərinin dəyərində görə		
	Böyüklük	Liderlik	İxtisaslaşma	Böyüklük	Liderlik	İxtisaslaşma
	e_i/E_i	e_i/e_n	$(e_i/e_n)/(E_i/E_n)$	e_i/E_i	e_i/e_n	$(e_i/e_n)/(E_i/E_n)$
1	65.8	1.3	1.7	78.523	12.7	1.1
2	2.31	1.6	2	7.35	19.9	1.8
3	8.26	1.4	1.8	4.28	7.9	0.7
4	1.74	1.5	1.9	0.56	5.4	0.1
5	2.48	0.8	1	2.48	10.9	1.1
6	2.26	2.1	2.6	0.74	6.6	0.6
7	1.95	0.7	0.9	0.31	1.4	0.1
8	1.53	0.5	0.7	0.59	2.7	0.2
9	1.99	0.5	0.70	0.89	4.7	0.4
10	3.52	1.2	1.5	0.86	4.1	0.4
11	2.37	0.8	1	1.27	6.9	0.6
12	2.37	0.7	0.9	0.74	3.9	0.3
13	1.16	0.4	0.5	0.35	0.9	0.8
14	2.47	0.9	1.1	0.99	0.5	0.4

İş yerləri sayı və əldə edilən gəlirlər istifadə olunaraq hesablanan böyüklük (e_i/E_i), liderlik (e_i/e_n) və ixtisaslaşma (e_i/e_n)/(E_i/E_n) parametrləri hədd əmsalı ilə müqayisə edilərək hədd əmsalından böyük olan region aşağıdakı cədvəldə göstərilmişdir.

Cədvəl 5. Hədd əmsalından yüksək olan regionlar

	İş yerlərinin sayına görə			Tikinti işlərinin dəyərinə görə		
	Böyüklük	Liderlik	İxtisaslaşma	Böyüklük	Liderlik	İxtisaslaşma
	e_i/E_i	e_i/e_n	$(e_i/e_n)/(E_i/E_n)$	e_i/E_i	e_i/e_n	$(e_i/e_n)/(E_i/E_n)$
1	65.8	1.3	1.7	78.523	12.7	1.1

Analizin nəticəsinə görə Bakı iqtisadi rayonu tikinti sektoru üzrə üç ulduz alaraq, klasterlərin yaradılmasında əlverişli yerə malik olduğu aşkarlanmışdır. Bakı iqtisadi rayonu iş yerləri sayına və əldə edilən gəlirlərə görə digər iqtisadi rayonlardan üstün olduğu əldə edilən statistik göstəricilərdə müəyyənləşdirmək mümkündür. Belə ki, region üzrə mövcud olan tikinti müəssisələrinin 65 %-i Bakı ərazisində cəmləşmişdir.

Ümumilikdə dövlətin bu sahəyə qayğısı, prezidentin bu sahə ilə bağlı verdiyi əmrələr, bu sahədə internet portalının qurulması, yüksək təpmdə əldə olunan illik artım klasterlərin qurulmasının imkanlılığını göstərir. Analizin nəticəsinə görə gələcəkdə bu sahədə qurula biləcək klasterlərin məhz Bakı iqtisadi rayonunda qurulması vacibdir.

3.2. Turizm sektoru üçün üç ulduz modelinin tətbiqi

Azərbaycan kimi müstəqilliyini, ərazi bütövlüyünü yeni bərpa etmiş, iqtisadiyyatı neft sektorundan asılı olan ölkə üçün qeyri-neft sektoru sahələrinin, xüsusilə də turizm sektorunun inkişafı zəruri hal almışdır. Turizmin inkişafının təmin edilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev “Turizmin inkişafı ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” sərəncam imzalayıb. Bu sərəncama görə “Turizm Şurası” yaradılmışdır. Turizm Şurası turizm sektorundakı hazırkı vəziyyəti təhlil edərək bu sektordakı problemlərin müəyyənləşdirilməsi və aradan qaldırılması istiqamətində tədbirləri həyata keçirir. Turizm sektoru üzərində üç ulduz modelinin tətbiqi üçün iş yerləri sayı və əldə edilən gəlirlərlə bağlı iqtisadi göstəricilər əldə edilmiş və aşağıdakı cədvəldə əks etdirilmişdir.

Cədvəl 6. Turizm sektoru üzrə iş yerləri sayı və əldə edilən gəlirlər

Regionlar üzrə	İş yeri sayı	Əldə edilən gəlirlər (min manatla)
Bakı iqtisadi rayonu	203	335 760 900
Naxçıvan iqtisadi rayonu	21	6613
Abşeron-Xızı iqtisadi rayonu	27	266 610
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	46	673 570
Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonu	23	9100
Qarabağ iqtisadi rayonu	2	43,7
Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu	21	7837
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu	102	37 197 200
Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu	77	6 229 200
Mərkəzi Aran iqtisadi rayonu	20	1100
Mil-Muğan iqtisadi rayonu	17	970
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	65	34 885 900
Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu	-	-
Şirvan-Salyan iqtisadi Rayonu	23	1200
Ölkə üzrə	647	450 338 700

Toplanmış iqtisadi göstəricilər üzərində hər üç parametmə uyğun hesablamalar aparılmış və əldə edilən nəticələr aşağıdakı cədvəldə əks etdirilmişdir.

Cədvəl 7. Turizm sektoru üzrə tətbiq edilən üç ulduz analizinin nəticəsi

	e_i/E_i	e_i/e_n	$(e_i/e_n)/(E_i/E_n)$	e_i/E_i	e_i/e_n	$(e_i/e_n)/(E_i/E_n)$
1	31.4	0.3	1.5	74.6	0.6	1
2	3.3	0.8	4	0.01	0.2	0.3
3	4.2	0.2	1	0.6	0.5	0.7
4	7.1	2.1	10.5	1.5	0.6	0.8
5	3.6	0.5	2.5	0.01	0.4	0.6
6	0.3	0.09	0.4	0.01	0.6	0.8
7	3.3	0.4	2	0.01	0.3	0.4
8	15.8	1.9	9.5	8.3	1.7	2.2
9	11.9	1.1	5.5	34	3.5	4.4
10	3.1	1.1	5.5	0.01	0.2	0.3
11	2.6	0.9	4.5	0.01	0.2	0.3
12	10.1	0.9	4.5	7.8	18.5	23
13	-	-	-	-	-	-
14	3.6	1.3	6.5	0.01	0.3	0.3

Hesablanmış göstəricilər hədd əmsali ilə müqayisə edilmiş və hədd əmsalından böyük olan regionlar, yəni klasterlər yaradılması mümkün olan regionlar Cədvəl 8-də göstərilmişdir.

Cədvəl 8. Hədd əmsallarından yüksək olan regionlar

	İş yeri sayına görə			Tikinti işlərinin dəyərinə görə		
	Böyüklük	Liderlik	İxtisaslaşma	Böyüklük	Liderlik	İxtisaslaşma
	e_i/E_i	e_i/e_n	$(e_i/e_n)/(E_i/E_n)$	e_i/E_i	e_i/e_n	$(e_i/e_n)/(E_i/E_n)$
1	31.4	0.3	1.5	74.6	0.6	1
8	15.8	1.9	9.5	8.3	1.7	2.2
9	11.9	1.1	5.5	34	3.5	4.4
12	10.1	0.9	4.5	7.8	18.5	23

Böyüklük (e_i/E_i), liderlik (e_i/e_n) və ixtisaslaşma ($(e_i/e_n)/(E_i/E_n)$) parametrləri üzrə aparılan hesablamaların nəticəsinə görə turizm sektorunda Bakı iqtisadi rayonu, Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu, Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu və Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu üzrə klasterlərin yaradılması üçün münbit zəmin mövcuddur.

Ölkəmizin rəngarəng iqlimə, təbii sərvətlərə, qədim tarixi abidələrə malik olması Respublikamızın inkişafında turizm sektorunun xüsusi önəmə sahib olduğunun əyani sübutudur. Son illər ərzində görülən tədbirlər, dövlətin dəstəyi bu sahənin canlanmasına səbəb olmuşdur. Sektorun daha da inkişafı, yeni iş yerlərinin açılması, rəqabət imkanlarının genişləndirilməsində klasterlərin əvəzsiz rolu olacaqdır.

3.3 Sənaye sektoru üzrə üç ulduz modelinin tətbiqi

Azərbaycan iqtisadiyyatında əhəmiyyətli rola malik olan sənaye sektoru üzrə klasterlərin yaradılmasının mümkünliyü test edilmişdir. Analizin həyata keçirilməsi üçün lazım olan iqtisadi göstəricilər toplanaraq, aşağıdakı cədvəldə əks etdirilmişdir.

Cədvəl 9. Sənaye sektoru üzrə sənaye müəssisələrinin sayı və əldə edilən gəlirlər

İqtisadi rayonlar	Sənaye müəssisələrinin sayı	Sənaye müəssisələrinin dəyəri
Ölkə üzrə	3389	37 269 900
Bakı iqtisadi rayonu	1825	29 662 101,6
Naxçıvan iqtisadi rayonu	109	1 040 475,9
Abşeron xızı iqtisadi rayonu	342	2 731 653,7
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	52	80 989,7
Gəncə Daşkəsən iqtisadi rayonu	193	666 442,1
Qarabağ iqtisadi rayonu	78	114 680,1
Qazax Tovuz iqtisadi rayonu	91	368 502,7
Quba Xaçmaz iqtisadi rayonu	110	271 416,1
Lənkəran astara iqtisadi rayonu	107	191 980,3
Mərkəzi aran iqtisadi rayonu	145	580 306,1
Mil Muğan iqtisadi rayonu	80	438 286,1
Şəki Zaqatala iqtisadi rayonu	147	441 011,3
Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu	13	2 543
Şirvan Salyan iqtisadi rayonu	102	679 475,8

Cədvəldə əks etdirilən iqtisadi göstəricilər üzərində böyüklük, liderlik və ixtisaslaşma parametrlərini müəyyənləşdirən düsturlar əsasında hesablamalar aparılmış və bu hesablamalar nəticəsində əldə edilən nəticələr aşağıdakı cədvəldə əks etdirilmişdir.

Cədvəl 10. Sənaye sektoru üzrə tətbiq edilən analizin nəticəsi

	Böyüklük	Liderlik	İxtisaslaşma	Böyüklük	Liderlik	İxtisaslaşma
	e_i/E_i	e_i/e_n	$(e_i/e_n)/(E_i/E_n)$	e_i/E_i	e_i/e_n	$(e_i/e_n)/(E_i/E_n)$
1	53.86	2.9	1.1	79.59	32.5	1.5
2	3.22	3.9	1.6	2.79	28.8	1.3
3	10.09	2.9	1.16	7.32	51.4	2.5
4	1.53	2.4	0.9	0.22	7.9	0.4
5	5.69	3.9	1.6	1.78	29.9	1.5
6	2.31	3.8	1.5	0.31	17.9	0.9
7	2.68	1.8	0.7	0.99	16.6	0.8

8	3.25	1.9	0.7	0.73	12.8	0.6
9	3.16	1.5	0.6	0.52	10.5	0.5
10	4.28	2.7	1.1	1.56	23.1	1.1
11	2.36	1.5	0.6	1.18	17.4	0.9
12	4.19	2.2	0.8	1.17	23.6	1.1
13	0.38	2.4	0.9	0.01	2.6	0.1
14	3.01	1.9	0.8	1.83	14.6	0.7

Cədvəl 10-da əks etdirilən göstəricilərə nəzər yetirsək Bakı iqtisadi rayonu və Abşeron-Xızı iqtisadi rayonundakı göstəricilərin hədd əmsalından yüksək olduğunu görürük. Hədd əmsalından yüksək olduğuna görə də, müvafiq sektor üzrə Bakı iqtisadi rayonu və Abşeron-Xızı iqtisadi rayonunun klasterlərin yaradılması üçün potensial region olduğunu qeyd etmək mümkündür.

Azərbaycanda ilk klaster məhz sənaye sahəsində yaradılacaq. Azərbaycanın ilk sənaye klasterləri Sumqayıt kimya-sənaye parkında “SOCAR Polymer” neft-kimya kompleksinin ətrafında və Balaxanda bərk məişət tullantılarının zərərsizləşdirilməsi poli-qonunda formalaşdırılacaq. Bu, klasterlərin kiçik və orta biznesə “SOCAR Polymer” və Balaxanda bərk məişət tullantılarının zərərsizləşdirilməsi poli-qonu ətrafında birləşməyə və bu müəssisələrdə istehsal olunan xammal əsasında istehsalat xəttini yaratmağa imkan verəcək.

Sənaye sektorunun tərkibində bir neçə istehsal sahələri mövcuddur. Bu sektorun daha yaxşı təhlili baxımından mədənçixarma sənayesi, qida sənayesinə üç ulduz analizi tətbiq edilmişdir.

3.3.1. Mədənçixarma sənayesi üzrə üç ulduz modelinin tətbiqi

Mədənçixarma sənayesi sənaye sektorunda xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bu sənaye sahəsinə neft və qaz hasilatı, tikinti qumu, çınqıl, qırma daş, xırda çay və çaxmaq daşı, inşaat üçün əhəngdaşı, duz, qızıl, gümüş, mis filizləri və konsentratları, dəmir filizi istehsalı daxildir.

Mədənçixarma sənayesində klasterlərin yaradılması üçün mümkün olan regionların müəyyənləşdirilməsi məqsədilə üç ulduz analizi tətbiq edilmiş və analizin tətbiqi üçün əsas məhsul növlərinin natura ifadəsində istehsalı üzrə göstəricilər aşağıdakı cədvəldə əks etdirilmişdir.

Cədvəl 11. Mədənçixarma sənayesi üzrə iqtisadi göstəricilər

İqtisadi Rayonlar	Mədənçixarma sənaye məhsulları istehsalı
Ölkə üzrə	128 111 400
Bakı iqtisadi rayonu	71 565 100
Naxçıvan iqtisadi rayonu	101 700
Abşeron xızı iqtisadi rayonu	222 000
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	2 700
Gəncə Daşkəsən iqtisadi rayonu	15 074 500
Qarabağ iqtisadi rayonu	12 200
Qazax Tovuz iqtisadi rayonu	4 960 500
Quba Xaçmaz iqtisadi rayonu	35 305 400
Lənkəran astara iqtisadi rayonu	2500
Mərkəzi aran iqtisadi rayonu	-
Mil Muğan iqtisadi rayonu	4200
Şəki Zaqatala iqtisadi rayonu	343 200
Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu	-
Şirvan Salyan iqtisadi rayonu	517 400

Əldə edilən iqtisadi göstəricilər üzərində üç parametrlə əsasında hesablamalar aparılmış və əldə edilən göstəricilər aşağıdakı şəkildə əks etdirilmişdir.

Cədvəl 12. Mədənçixarma sənayesində tətbiq edilən analizin nəticəsi

	e_i/E_i	e_i/e_n	$(e_i/e_n)/(E_i/E_n)$
1	55.9	13.3	1.9
2	0.07	1.3	0.2
3	0.2	0.1	0.01
4	0.01	1.8	0.2
5	11.7	30.7	4.5
6	0.01	0.1	0.01
7	3.9	5.4	0.8
8	27.6	18.9	2.9
9	0.01	0.07	0.01
10	-	-	-
11	0.01	0.01	0.01
12	0.3	0.01	0.01
13	-	-	-
14	0.4	1.2	0.2

Böyüklük, ixtisaslaşma və sektorda liderlik parametrləri əsasında aparılmış hesablamalardan çıxan nəticəyə görə, Bakı iqtisadi rayonu, Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonu və Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonunda mədənçixarma sənayesi üzrə klasterlərin yaranması imkanı vardır.

3.3.2 Qida sənayesi üzrə üç ulduz modelinin tətbiqi

Qida sənayesi sənaye sektorları arasında xüsusi çəkiyə malikdir. Qida sənayesi bu sektorda çalışan işçilərin sayına görə və istehsal yükünə görə ölkədə birinci yerə malikdir. Qida sənayesinin tərkibinə balıq sənayesi, ət sənayesi, konservləşdirmə, qida məhsulları emalı, şəkər, un sənayesi kateqoriyaları daxildir. Dövlət Statistika Komitəsinin regionların sənaye sektoru üzrə paylaşdığı məlumatlardan qida sənayesinə aid olan kateqoriyalardakı məhsul istehsalı göstəriciləri toplanmış və yekun olaraq, qida sənayesi ilə bağlı göstəricilər əldə edilmiş və aşağıdakı cədvəldə əks etdirilmişdir.

Cədvəl 13. Qida sənayesi üzrə əldə edilən iqtisadi göstəricilər

İqtisadi rayonlar	Sənaye məhsulları istehsalı (min tonla)
Ölkə üzrə	110 926 159
Bakı iqtisadi rayonu	23 295 400
Naxçıvan iqtisadi rayonu	108 590
Abşeron-Xızı iqtisadi rayonu	4 668 200
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	96 900
Gəncə Daşkəsən iqtisadi rayonu	328 000
Qarabağ iqtisadi rayonu	160 400
Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu	379 500
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu	13 576 000
Lənkəran astara iqtisadi rayonu	31 166 900
Mərkəzi aran iqtisadi rayonu	4 716 700
Mil-Muğan iqtisadi rayonu	650 100
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	14 991 500
Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu	152 300
Şirvan-Salyan iqtisadi rayonu	16 733 400

Yuxarıdakı cədvəldə toplanılmış məlumatlar əsasında hər üç parametri hesablama qaydasına uyğun olunaraq, hesablamalar aparılmış və əldə edilən göstəricilər aşağıdakı cədvəldə göstərilmişdir.

Cədvəl 14. Qida sənayesində tətbiq edilən analizin nəticəsi

	e_i/E_i	e_i/e_n	$(e_i/e_n)/(E_i/E_n)$
1	21	4.4	0.7
2	0.9	1.5	0.2
3	4.2	1.9	0.3
4	0.8	0.6	0.1
5	0.3	6.7	1.1
6	0.2	0.9	0.1
7	12.3	14	2.4
8	28.1	10.1	1.7
9	4.3	53.1	9.1
10	0.6	2.5	0.4
11	0.6	2.5	0.4
12	13.6	20.5	3.6
13	0.2	0.01	0.01
14	15.1	69	11.8

Aparılmış hesablamalara görə Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu, Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu, Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu və Şirvan-Salyan iqtisadi rayonu üç ulduzla qiymətləndirilmiş və bu regionlar potensial klasterlərin yaradılması üçün əlverişli olduğu qənaətinə gəlinmişdir.

Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonunda konservləşdirilmiş məhsul istehsalı və un istehsalı, Şəki-Zaqatala dondurulmuş və ya bişirilmiş meyvələr və qoz-fındıq istehsalı, Şirvan-Salyan iqtisadi rayonu bitki və kərə yağı istehsalı üstünlük təşkil edir.

3.3.3 İçki istehsalı üzrə üç ulduz modelinin tətbiqi.

İçki istehsalı son dövrlərlə müqayisədə artım göstərir. Bu sektor üzrə klasterlərin yaradılması bu sahədə məhsul istehsalını daha da, artıracaqdır. Potensial klaster sahələrinin müəyyənləşdirilməsi məqsədilə üç ulduz modelinin tətbiqi üçün əldə edilmiş regional məhsul istehsalı ilə bağlı göstəricilər aşağıdakı cədvəldə cəmlənmişdir.

Cədvəl 15. İçki istehsalı sahəsi üzrə əldə edilən iqtisadi göstəricilər

İqtisadi rayonlar	
Ölkə üzrə	86 581 500
Bakı iqtisadi rayonu	36 971 000
Naxçıvan iqtisadi rayonu	29 528 700
Abşeron xızı iqtisadi rayonu	5 318 200
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	1 297 100
Gəncə Daşkəsən iqtisadi rayonu	938 100

Qarabağ iqtisadi rayonu	-
Qazax Tovuz iqtisadi rayonu	816 700
Quba Xaçmaz iqtisadi rayonu	9 035 400
Lənkəran astara iqtisadi rayonu	975 500
Mərkəzi aran iqtisadi rayonu	60 600
Mil Muğan iqtisadi rayonu	46 900
Şəki Zaqatala iqtisadi rayonu	1 482 900
Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu	-
Şirvan Salyan iqtisadi rayonu	110 400

Üç parametr üzrə aparılmış hesablamalardan əldə edilən nəticələr aşağıdakı kimidir:

Cədvəl 16. İçki istehsalı üzrə tətbiq edilən analizin nəticəsi

	e_i/E_i	e_i/e_n	$(e_i/e_n)/(E_i/E_n)$
1	42.8	6.9	1.5
2	34.1	38.1	8.5
3	6.1	2.3	0.5
4	1.5	8.9	1.9
5	1.1	19.1	4.3
6	-	-	-
7	0.9	30.1	6.6
8	10.5	29.8	6.2
9	1.1	30.3	6.7
10	0.06	0.6	0.1
11	0.05	0.2	0.04
12	1.7	45.5	10.1
13	-	-	-
14	0.2	0.4	0.08

Əldə edilən hesablama nəticəsinə görə Bakı iqtisadi rayonu və Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonunu klasterlərin yaradılması üçün əlverişli region hesab etmək olar.

Nəticə

Azərbaycan kimi müstəqilliyini yeni qazanmış gənc bir ölkənin qarşısında duran əsas problemlərdən biri də regionlar arasındakı inkişaf bərabərsizliyinin mövcud olmasıdır. Bu qeyri-bərabərliyin aradan qaldırılması məsələləri Azərbaycan iqtisadi siyasətinin üstünlük verdiyi məsələlərdən olmalıdır. Bu baxımdan da, hər bir bölgənin rəqabət üstünlüyü, istehsal dinamikaları nəzərə alınaraq, həmin bölgəyə uyğun KOS-ların bir araya gələrək klaster yaratması üçün zəmin yaradılmalıdır. Xüsusilə geriqalmış

regionlarda işçi qüvvəsi və təhsil səviyyəsinin aşağı olduğu nəzərə alınaraq, həmin regionun istehsal potensialına uyğun olaraq, işçi qüvvəsinin maarifləndirilməsinə, peşə hazırlığına ehtiyac vardır. Klasterlərin ehtiyac duyduğu Ar-Ge fəaliyyəti, texnoloji parklar, sənaye məhəllələri yaradılmalı, subvensiyalar, dövlət yardımları, vergi güzəştləri ilə KOS-lar təşviq edilməli və fəaliyyəti dəstəklənməlidir.

Bu tədqiqatda 2021-ci ilə aid iqtisadi göstəricilər üzərində hesablamalar aparılaraq, sənaye sektoru, tikinti sektoru, turizm sektoru üzrə klasterlərin yaradılması mümkün olan regionlar müəyyənləşdirilmişdir. Potensial klaster sahələrinin müəyyənləşdirilməsi üçün “Üç ulduz analizi”ndən istifadə olunmuşdur ki, bu metod “European Cluster Observatory” tərəfindən yaradılmışdır. Bir çox Avropa ölkələrində, eləcə də, qardaş Türkiyə Respublikasında bu metoddan istifadəyə geniş yer verilmişdir.

Çalışmada Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin regionlar üzrə müvafiq sektordakı iş yeri sayı və həmin sektorda əldə edilən gəlirlər üzrə paylaşdığı məlumatlar üzərində hesablamalar aparılmışdır. Üç kriteri üzrə aparılan bu araşdırmada əldə edilən nəticələri aşağıdakı kimi sadalamaq olar.

- Turizm Sektoru üzrə Bakı iqtisadi rayonu, Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu, Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu və Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu hər iki göstərici üzrə üç ulduz almışdır ki, bu da həmin regionlarda klasterlərin yaradılmasının mümkün olduğunu göstərir.

Turizm sektoru üzrə önə çıxan region olaraq Bakı iqtisadi rayonunu göstərmək mümkündür. Belə ki, mövcud iş yerlərinin 31%-i, əldə edilən gəlirlərin 61%-i paytaxt Bakının payına düşür. Sadalanan digər üç iqtisadi rayon yerli əhalinin ən çox axın etdiyi bölgələrdir ki, burada KOS-ların birgə fəaliyyətini təmin edən klasterlərin qurulması regionların daha da yaxşı inkişafına təkan verəcəkdir;

- Tikinti sektoru üzrə yalnız Bakı iqtisadi rayonu əldə edilən hər iki iqtisadi göstərici üzrə üç ulduzla qiymətləndirilmişdir. Tikinti müəssisələrinin 65.8%-i, bu sektor üzrə əldə edilən gəlirlərin isə 78.5%-i Bakı iqtisadi rayonunun payına düşür;

- Sənaye sektoru üzrə iş yerlərinin sayı və həmin sektorda əldə edilən gəlirlər üzərində də hər üç parametr əsasında hesablamalar aparılmışdır. Əldə edilən nəticəyə görə də, Bakı iqtisadi rayonu və Abşeron-Xızı iqtisadi rayonu üç ulduzla qiymətləndirilmişdir. Bütün sənaye müəssisələrinin 53.8%-i, əldə edilən gəlirlərin isə 79.9%-i Bakı iqtisadi rayonunun payına, müəssisələrin 10%-i, əldə edilən gəlirin isə 7%-i Abşeron-Xızı iqtisadi rayonunun payına düşür.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, Şərqi Zəngəzur və Qarabağ iqtisadi rayonu aparılan sektor araşdırmasında yalnız bir ulduz almışdır. Həmin regionlarda aparılan bərpa və yenidənqurma işləri həmin bölgələrin dirçəlməsinə və iqtisadi inkişafının yüksəldilməsinə şərait yaradacağı şübhəsizdir. Burada fəaliyyət göstərəcək KOS-ların klaster

şəklində qarşılıqlı, birgə və tamamlayıcı fəaliyyəti həmin regionların iqtisadi baxımdan daha da yüksəlməsinə şərait yaradacaqdır.

Regionların təbii quruluşu, sərvətləri, əhalinin əmək vərdişləri, təhsil səviyyəsi və s. bu kimi göstəricilər nəzərə alınaraq, regionlara xas klasterlər müəyyənləşdirilməlidir. Regionlardakı istehsalat təşviq edilməli, marketinq, AR-Ge ilə bağlı çalışmalar artırılmalı, qanunvericilik KOS-ların fəaliyyətini daha da stimullaşdırılacaq şəkildə tənzimlənməlidir. Qrup düşüncəsindən çox, fərdiyyətçiliyə üstünlük verildiyi Azərbaycanda sosioloji araşdırmalar aparıldıqdan sonra klasterlərin yaradılması işlərinə başlanılmalıdır. KOS subyektləri öz bizneslərini qurarkən tez bir zamanda gəlir əldə etmək arzusunda olurlar. Lakin klasterlərin yaradılması və inkişafı KOS subyektlərinin arzu etdiyi müddətdən daha uzun olduğu üçün klasterlərin yaradılması düşüncəsi həmin iqtisadi subyektlər tərəfindən birmənalı qarşılanmır. KOS subyektlərinin ətraflı məlumatlandırılması üçün klaster agentliyi yaradılmalı və KOS-lara klasterlər barəsində ətraflı təlimlər keçirilməlidir.

Dövlət tərəfindən regionlardakı klasterlərin yaradılması ilə bağlı iqtisadi vəziyyətin təhlili üçün orqanların yaradılması zəruridir. Dövlətin bu sahəyə dəstəyi, KOS subyektləri arasında əlaqələrin gücləndirilməsinin təmini, hər bir şəhərdə mümkün olduğu qədər texnoparkların, sənaye məhəllələrinin yaradılması, xarici təcrübələrin Respublikamızda təmin edilməsi məqsədilə xarici klaster agentlikləri ilə əməkdaşlığın yaradılması və mütəmadi olaraq bu sahə üzrə KOS-lara təlimlərin təşkili zəruridir.

Ədəbiyyat

1. Porter, M., *The Economic Performance of Regions, Regional Studies*, 2003, 37 (6-7): 549-578.
2. Alsaç, F. *Bölgesel Gelişme Aracı Olarak Kümelenme Yaklaşımı Ve Türkiye İçin Kümelenme Bölgeler Bazında Bir Uygulama. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü nəşriyyatı*, 2012, 18 (2): 281-298.
3. Karayel, S., *Yenilikçi Bir Örgütlenme Modeli Olarak "Kümelenme" İle İşletme Performansı İlişkisi: Ayakkabıcılık Sektöründe Bir Araştırma. Doktorantura dissertasiyası*; 2013, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
5. *Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi*. <https://www.stat.gov.az/source/industry/>